
5. Suomalainen monikulttuurisuus – aitoa moninaisuutta vai varauksellista hallinnointia?

Veronika Honkasalo
Tutkija
Helsingin yliopisto

Suomi saa verrattain hyvät arvostukset Migrant Integration Policy Indexissä ja ainakin päällisin puolin kaikki näyttäisi maahanmuuttopolitiikan suhteen olevan Suomessa hyvin. Suomessa huomioidaan lainsäädännöllisesti syrjimättömyys ja yhdenvertaisuus, ja maahanmuuttajien asemaan työmarkkinoilla panostetaan. Indexin mukaan maahanmuuttajien poliittista osallistumista tuetaan kiitettävästi ja perheiden yhdistämisen mahdollisuuteen kiinnitetään maahanmuuttopolitiikassa huomiota. Sen sijaan kansalaisuuden saaminen on Suomessa maahanmuuttajille hankalaa niin kuin muuallakin Euroopassa. Virallista suomalaisuutta vartioidaan siis vieläkin huolella.

Suomen asema muiden Euroopan maiden rinnalla ja varsinkin pohjoismaihin nähden on kuitenkin monella tapaa erityinen. Vaikka maahanmuutto on ollut aktiivista jo 1990-luvun alusta, ei Suomi ole koskaan ollut kulttuurisesti homogeeninen maa. Suomessa kuitenkin tuudittaudutaan usein toteamukseen siitä, että maahanmuuttopoliittiset kysymykset ovat Suomen kontekstissa tuoreita ja uusia muihin Euroopan maihin verrattuna maantieteellisestä ja historiallisesta asemasta johtuen. Tällä argumentilla puolustetaan Suomen kireää maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikkaa sekä suomalaisten nihkeitä ulkomaalaisasenteita. Onkin kiinnostavaa seurata, kuinka kauan kuvitellulla väestön kulttuurisella homogeenisuudella ratsastetaan, sillä toisaalta Suomessa on kova halu osoittaa, että suomalaiset ovat osa eurooppalaisia ja siten varteenotettavia maailmankansalaisia. Tämän osoittaa myös Suomen kireä turvapaikkapolitiikka, jonka voi tulkita olevan osa Suomen tapaa osallistua eurooppalaisen ”linnakkeen” rakentamiseen (Fortress of Europe). Pikakäännetykset, B-luvat ja maahanmuuttajien karkotukset ovat osa tätä yhteistä ja modernia eurooppalaista turvallisuuspolitiikkaa, jossa luodaan jakoa ”meihin” ja ”muihin”.

Suomessa ulkomaan kansalaisten määrä on muihin Euroopan unionin maihin verrattuna alhainen (loppuvuonna 2006, 2,3 %¹⁸). Jos tarkastellaan erityisesti turvapaikanhakijoiden vastaanottoa kartoittavia tilastoja, Suomen asema on pohjoismaisessa kontekstissa poikkeuksellinen. Esimerkiksi myönteisiä turvapaikkapäätöksiä tehtiin Suomessa vuonna 2006 ainoastaan 38 kpl. Monena vuonna ennen tätä, myönteisten päätösten määrä on jäänyt

¹⁸ www.uvi.fi, 29.10.2007

muutamiin kymmeniin. Sitä paitsi suurin osa maahanmuutosta ei edes suuntaudu Suomeen ja turvapaikanhakijoiden määrä on laskussa. Esimerkiksi YK:n¹⁹ tilastojen mukaan vuonna 2006 turvapaikanhakijoiden määrä oli Suomessa 2 288 kpl, kun vastaava luku Ruotsissa oli 24 322 kpl, eli kymmenen kertaa enemmän. On siis ymmärrettävää, että muut Pohjoismaat ovat esittäneet toistuvasti kritiikkiä Suomelle siitä, ettei se kannata yhtäläistä vastuuta muiden Pohjoismaiden kanssa maahanmuuttopolitiisissa kysymyksissä. Suomi taas tyytyy usein puolustamaan asemaansa historialliseen taustaan ja maantieteelliseen asemaan vedoten.

Toimivat käsitteet

Maahanmuuttoon liittyvät käsitteet ovat usein ladattuja ja herkkiä sekä niitä käyttäville, mutta erityisesti niiden kohteena oleville. Suomen kieli ei myöskään aina taivu kansainvälisille termeille. Kotoutumisesta ja integraatiosta on Suomessa tullut maahanmuuttopolitiikan yhteydessä muotisanoja. Näille sanoille on kuitenkin kuvaavaa se, että ne ilmentävät nimenomaan maahanmuuttajien ”sopeutumista” ja oletettua ”sulautumista” suomalaiseen yhteiskuntaan. Kotoutumisen onnistumista mitataan erilaisin tavoin, esimerkiksi kielitaidolla ja työmarkkina-asemalla. Suomessa on siten taipumus määritellä kotoutuminen suomalaisittain erityisesti työn kautta. Siihen, kuinka kotoisaksi suomalaisen yhteiskunnan kokee, vaikuttaa kuitenkin myös esimerkiksi ystävyysverkostot, vapaa-ajan harrastukset ja laajemmin kansalaisyhteiskuntaan osallistuminen. Tämä tarkoittaa myös kotoutumisen ja integraation ulottamista koskemaan ”suomalaisina” itseään pitäviä ja niin sanotusti valtaväestön edustajia. Usein kotoutumista ja integraatiota ei kuitenkaan käytetä valtaväestön edustajista. Onnistuneen maahanmuuttopolitiikan kannalta olisi kuitenkin tärkeää pohtia ylipäättään sitä, minkälainen on se suomalainen yhteiskunta, johon maahanmuuttajia halutaan kotouttaa. Mikä mittaa onnistunutta kotoutumista? Kenen ehdoilla kotoutuminen tapahtuu? Onko asioita, joihin valtaväestön tulisi kotoutua? Muuttaa asenteitaan, suhtautumis- ja ajattelutapojaan onnistuneemman maahanmuuttopolitiikan takaamiseksi? Entä mitä me tarkoitamme, kun puhumme monikulttuurisuudesta? Puhummeko poliittisesta tahdosta, ideologiasta, toimintatavoista vai kuvailemmeko ainoastaan väestöryhmien kulttuuritaustoja ja rinnakkaiseloa?

Monikulttuurisuus edellyttää myös ”suomalaisten” yhteistyötä

Suomessa termi monikulttuurisuus saa usein karnevalistisen merkityksen, joka korostuu esimerkiksi juhlapuheissa, joissa puhutaan erityisesti suvaitsevaisuuden merkityksestä. Toinen yleinen tapa on ymmärtää monikulttuurisuus maahanmuuttoasioiden hallinnointina ja ylipäättään kulttuurisen pluralismin järjestämisenä. Puhumme myös monikulttuurisesta työyhteisöstä, koulusta ja päiväkodista, jolloin tarkoitamme useimmiten sitä, miten maahanmuuttajien valtaväestöstä poikkeavat arvomaailmat otetaan yhteisöissä huomioon. Kantavana ajatuksena monikulttuurisuudesta puhuttaessa on usein siis se, miten maahanmuuttajat sopeutetaan osaksi suomalaista yhteisöä ja miten heille opetetaan suomalaisuuden toimintatapoja. Monikulttuurisuuden yhteydessä onkin hyvä kysyä, kuka oikeastaan määrittelee sen, mikä on yhteisössä hyväksytty ja oikea ajattelutapa ja arvomaailma. Kenen ehdoilla näitä määrittelyitä tehdään?

¹⁹ http://www.unhcr.se/en/Protect/status_en.html, 29.10.2007

Miksi suvaitsevaisuudesta on Suomessa helpompi puhua kuin esimerkiksi rasminvastaisuudesta? Näyttäisi siltä, että suvaitsevaisuus on nimenomaan aikuisten suosikki, kun nuoret toivoisivat tarttumista rasminvastaisuuteen ja ylipäätään rasismista puhumista (esim. Harinen 2005)²⁰. Suvaitsevaisuus ei välttämättä tarkoita vielä henkilökohtaista paneutumista, itsensä likoon heittämistä, vaan pikemminkin poliittista korrektiutta. Suvaitsevaisuuden merkitys itse asiassa lähenee monella tapaa kulttuurisen moninaisuuden sietämistä, mutta se ei vielä edellytä omien asenteiden ja valta-aseman kyseenalaistamista tai ylipäätään asioiden näkemistä toisin. Suvaitsevaisuus myös sisältää helposti valta-asetelman suvaitseijan ja suvaittavan välillä.

Monikulttuurisuus kuitenkin edellyttää sitä, että asioista uskalletaan puhua myös niiden oikeilla nimillä. Myönnetään esimerkiksi, että suomalaisessa yhteiskunnassa esiintyy monenlaista rasismia, eikä siirretä rasismia koskettamaan ainoastaan yhteiskunnallisesti marginaalisia ryhmiä tai tietämättömiksi määriteltyjä ihmisiä. Tämänkaltaisen rasismin neutralisointi ei vaadi rasismiin puuttumista eikä sen jokapäiväisten ilmenemismuotojen huomioimista. Rasismi ilmenee suomalaisessa yhteiskunnassa kiusaamisen, väkivallan ja nimittelyn lisäksi rakenteellisena ilmiönä, jolle on tyypillistä esimerkiksi se, että maahanmuuttajilta vaaditaan täydellistä suomen kielen taitoa, joskus lisäksi ruotsinkin, jotta työpaikan saaminen olisi mahdollista. Kotoutumiskeskustelussa tärkeänä pidetystä kielitaidosta on tullut yksi tekosyy, jonka taakse on helppo piiloutua, kun selitetään esimerkiksi maahanmuuttajataustaisten ihmisten integraatiota. Mutta kuka oikeastaan määrittelee sen, mikä on riittävä suomen kielen taito ja minkälainen suomen kieli on oikeanlaista?

Monikulttuurisuus voi merkitä myös vähemmistöryhmien kulttuuristen tapojen vaalimisen oikeutta. Vaikka on tärkeää, että kulttuurisia tapoja arvostetaan, usein monikulttuurisuus typistyy kuitenkin tarkoittamaan esimerkiksi erilaisten kulttuuri-iltamien ja kokkikerhojen järjestämistä, jolloin maahanmuuttajat esittelevät omaa kulttuuriaan ”suomalaisille” kulttuurituotteiden avulla. Kulttuurinen moninaisuus on tärkeää, mutta sen rinnalla on myös oleellista pohtia toimivan dialogin ja yhteisymmärryksen merkitystä. Harvoin pohditaan vakavasti esimerkiksi sitä, miten monikulttuurisuuden yhteydessä myös suomalaisen kulttuurin/kulttuurien, asenteiden, tapojen ja ylipäätään valtarakenteiden pitää muuttua. Onnistunut monikulttuurisuus edellyttää, että suomalaisiksi koettuja tapoja ja omia ennakkoluuloja ja asenteita kyseenalaistetaan. Monikulttuurisuus ei siten ole asia, joka koskettäisi ainoastaan ”maahanmuuttajia” tai joka tulee ”maahanmuuttajien” mukana.

Lainsäädännöstä ja asetuksista toimiviin käytäntöihin

Migrant Integration Policy Indexissä kiitetään Suomen syrjinnän vastaisen lainsäädännön määritelmiä ja käsitteitä, sekä maahanmuuttajien poliittisia oikeuksia. Lisäksi perheiden yhdistämiseen liittyvät toimenpiteetkään eivät saa moitteita. Suomessa onkin viime aikoina ryhdistäytytty kiinnittämään poliittisella tasolla huomiota maahanmuuttoon liittyviin kysymyksiin, josta esimerkkinä on myös viime hallituksen aikana vuonna 2006 valmistunut Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma. Erityisen ahkeria Suomessa ollaan edistämään työperäiseen maahanmuuttoon liittyviä kysymyksiä suomalaisen väestön ikääntyessä.

²⁰ Harinen, Päivi (2005) Mitähän tekis? Monikulttuuriset nuoret, vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, http://www.nuorisotutkimusseura.fi/tiedoston_katso-minen.php?dok_id=165, 29.10.2007

Yhtenä suurena haasteena on kuitenkin se, miten asetukset ja lakipykälät näkyvät arjessa ja ruohonjuuritasolla ja miten ne koskettavat eri väestöryhmiä, esimerkiksi maahanmuuttajanuoria. Syrjinnän ja rasismien kannalta jostain kertoo esimerkiksi se, että nimenomaan nuoret tuovat esille tapauksia vain harvoin vähemmistövaltuutetun toimistoon. Muutenkin rasismien uhrien luottamus viranomaisia kohtaan on niin vähäistä, että rasistisista tapauksista tulee esille vain jäävuorenhuippu. Lainsäädännön merkitys on siis jalkauduttava myös niitä koskevien ihmisten piiriin. Lainsäädännön nojalla olisi myös mietittävä, miten vähemmistöryhmien näkyvyyttä ja edustettavuutta voitaisiin yhdenvertaisuuden nimissä yhteiskunnassa lisätä. Suomessa on varsin hyvät kokemukset sukupuolikiintiöistä esimerkiksi kunnallisella sektorilla. Miksi positiivisen diskriminaation mahdollisuutta vähemmistöryhmien kohdalla ei huomioida yhtä laajasti?

Toinen keskeinen haaste liittyy Indexissäkin esille tulleeseen valtaväestön asenteellisuuteen. Jostakin kertoo se, että Indexin mukaan maahanmuuttajien tasavertaisia sosiaalisia oikeuksia kannattaa ainoastaan 52 %. Tulos on hälyttävä. Hieman alle puolet suomalaisista on siis sitä mieltä, että Suomessa asuva väestö voitaisiin jakaa kahtia sosiaalisten oikeuksien mukaan, eli sen mukaan kuinka laajasti esimerkiksi ihmisoikeuksien, sosiaaliturvan ja sosiaali- ja hyvinvointipalveluiden katsotaan koskettavan vähemmistöryhmiä. Suomalaisuus, miten se ikinä määritelläänkään, mahdollistaisi korkeamman aseman sosiaalisiin oikeuksiin nähden.

Suomalaisen maahanmuuttopolitiikan haasteita on nimenomaan valtaväestön asenteisiin vaikuttaminen ja monikulttuurisuuden edistäminen arkielämässä ja ruohonjuuritasolla. Lakiuudistukset ovat hyvä askel kohti toimivampaa monikulttuurista yhteiskuntaa, mutta niiden toimenpanoon tulisi panostaa yhtä paljon kuin varsinaisten lakipykälien suunnitteluun. Myös poliittista tahtoa on löydyttävä siinä määrin, että ikävistä asioista, kuten rasismista ja ennakkoluuloisuudesta, uskalletaan puhua ja toimintoja niiden kitkemiseksi kehitetään. Tämä tarkoittaa koko yhteiskunnan kattavaa rasismien nollatoleranssia. Rasismien vastustaminen ja monikulttuurisemman yhteiskunnan luominen pitää olla koko Suomea koskeva yhteinen hanke. Rasismien vastustaminen ei voi toisin sanoen olla kiinni siitä, kuinka paljon sitä kokevat uskaltavat tuoda ilmiötä julki, vaan suomalaisen asenneilmapiirin on muututtava niin, että se tuomitsee julkisesti rasismien, ennakkoluuloisuuden ja muukalaisvihamielisyyden.